

ЧАСТИНА I

С.І. Світленко

Д.І. ЯВОРНИЦЬКИЙ І ВИВЧЕННЯ АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ

У статті розглянуто вивчення Д.І. Яворницьким архівної спадщини. У центрі уваги – евристична та археографічна діяльність ученого у справі дослідження історії запорозького козацтва.

Ключові слова: Д.І. Яворницький, архівна спадщина, евристична та археографічна діяльність, запорозьке козацтво.

В статье рассмотрено изучение Д.И. Яворницким архивного наследия. В центре внимания – эвристическая и археографическая деятельность ученого в деле исследования истории запорожского казачества.

Ключевые слова: Д.И. Яворницкий, архивное наследие, эвристическая и археографическая деятельность, запорожское казачество.

The study of archival heritage which was carried out by D.I. Yavornitsky is considered in the article. The scientist's heuristic and archeographic activities aimed at the study of the history of Zaporozhian Cossacks are analyzed.

Keywords: D.I. Yavornitsky, archival heritage, heuristic and archeographic activities, Zaporozhian Cossacks.

Д.І. Яворницький увійшов в історію української національної науки кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. як визначний дослідник історії запорозького козацтва. Творча спадщина цього непересічного знавця минулого вирізнялася помітним прирошенням конкретно-історичного матеріалу та змістовними узагальненнями, які обумовили наукову новизну праць ученого. Все це стало можливим завдяки копіткій і тривалій роботі Дмитра Івановича в різноманітних архівосховищах. І хоча евристична діяльність Д.І. Яворницького в архівах уже знаходила певне висвітлення в науковій літературі [2, с. 28, 41, 51, 52, 63, 85], публікація епістолярної спадщини вченого відкрила нові перспективи для осягнення цього цікавого й важливого сюжету. Мета даної статті - скористатися цією можливістю..

Д.І. Яворницький достатньо рано зацікавився незваними пластами архівних першоджерел з історії запорозького козацтва. Ще М.М. Шубравська

помітила на основі вивчення листування Дмитра Івановича з Я.П. Новицьким, що учений увесь 1884 р., проживаючи в Харкові, водночас здійснював подорожі по різних місцях колишньої Запорозької Січі, збираючи не тільки фольклорно-етнографічний, а й архівний матеріал [2, с. 28].

Історія Вольностей Війська Запорозького Низового добре відбилася у фондах столичних архівів Російської імперії. Напевно, саме це стало однією з причин переїзду Д.І. Яворницького до Москви та Санкт-Петербурга, де він приділяв велику увагу роботі в архівосховищах. Особливо плідними були архівні розшуки в Москві. 25 січня 1885 р. Д.І. Яворницький сповіщав про свої евристичні перемоги Я.П. Новицькому: «...я знову повернувся в Москву і тепер виключно займаюсь в Архиві іноземних справ. Тут я до моєї радості і, відтак, і до Вашої, знайшов стільки цікавих документів, що відносяться до Запоріжжя, що від захвату мало не втратив голову. Вірте моїй совісті. Уже за чотири дні я відкрив до двохсот справ. Та яких справ? Я бачу, що мене сам Господь направив у Москву. Які тут скарби запорізькі!». Переписуючи цінні документи впродовж багатьох годин, Дмитро Іванович страшенно втомлювався і зізнавався, що втрачав навіть апетит і сон [1, с. 161].

Як свідчить лист Д.І. Яворницького до Ф.Г. Лебединцева від 2 лютого 1885 р., його виснажлива робота в архівах Петербурга та Москви тривала впродовж двох місяців: з 22 грудня 1884 р. до 22 лютого 1885 р. У ході цієї евристичної праці дослідник історії козащини знайшов до 500 запорозьких справ [1, с. 98].

Архівні матеріали, знайдені в Москві, були відразу ж покладені Д.І. Яворницьким в основу своєї статті «Архивные материалы для истории Запорожья», яка складалася з передмови та назв справ, відкритих істориком у московських архівах. Зазначені архівні матеріали становили великий інтерес, і тому Д.І. Яворницький планував розпочати їх публікацію. Крім того, на основі цих матеріалів ним була підготовлена стаття, яка у вигляді реферату готувалася для прочитання в Харківському історико-філологічному товаристві, а потім – для публікації в журналі «Киевская старина».

Як видно з листа Д.І. Яворницького до Ф.Г. Лебединцева від 24 травня 1885 р., стаття «Архивные материалы для истории Запорожья» з додатками була вже відправлена для публікації. Однак, судячи з іншого листа Д.І. Яворницького до того ж адресата від 6 грудня 1885 р., зазначена стаття доопрацьовувалася й була повністю закінчена лише на початку грудня того ж року. Проте на початку січня 1886 р. Д.І. Яворницький